

Віктор Мандибура

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ МАРГІНАЛЬНИХ СТАНІВ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Розглядаються проблеми формування основних характеристик, що розкривають диференціацію найбільш поширених маргінальних станів кінцевого споживання та відтворення людського потенціалу. Розкрито методологічні підходи визначення індикаторів вартісного розмежування маргінальних доходів на нижніх і верхніх соціальних полюсах та розкрито зміст і соціальну небезпеку екстремального розшарування населення за рівнем багатства і розкошів та бідності і злиденності.

Ключові слова: просте відтворення населення, розширене відтворення, маргінальний стан, недоспоживання, бідність, злиденність, фізіологічне виживання, багатство, розкіш, людська деградація, граничні індикатори станів рівня життя.

JEL: E240, E640; J110, 300, 780.

В умовах сучасних екстремальних зовнішніх і внутрішніх політичних, економічних і соціальних викликів і загроз Україна декларує своє прагнення вирішувати три надзвичайно складні проблеми: створення умов для динамічного економічного розвитку; забезпечення сталого людського розвитку; досягнення політичної консолідації суспільства. "Минув час, коли економічного прискорення можна було досягти за рахунок заощаджень на людині. Тепер, навпаки, саме інвестиції в людину є найефективнішим способом примноження капіталу", – саме таку позицію займають на сьогодні провідні науковці України (Геєць та ін., 2009. С.8).

Методологічне забезпечення об'єктивності визначення економічних критеріїв та відповідних показників, що характеризують внутрішню граничну диференціацію антиякісних проявів і особливостей маргінальних станів недоспоживання, визначення індикаторів реальної вартості життя маргіналів як нижнього, так і верхнього рівнів соціально-економічної ієрархії залишаються найскладнішими теоретичними питаннями аналізу життєвого рівня населення і забезпечення реалізації принципів соціальної справедливості в процесі забезпечення якості відтворення людського суспільного потенціалу.

Хоча вітчизняною економічною наукою за період здобуття Україною державної незалежності і були напрацьовані певні здобутки у зазначеній царині (Гнибіденко, 1997, 2004; Кириленко, Білоус, 2009; Лібанова, 1997, 1999; Ревенко, 1997; Соколик, 1998; Холод, 2009 та ін.), проте багато теоретичних і прикладних питань все ще залишаються малодослідженими або взагалі залишаються поза увагою вітчизняних науковців.

Одним із проявів існуючого незадовільного становища можна назвати фактичну відсутність наукової понятійної чистоти у визначенні еконо-

Віктор Омелянович Мандибура (ec-teor@ief.org.ua) д-р екон. наук; головний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

мічного змісту вартісних індикаторів розмежування зональних глибини недоспоживання і оцінки їх руйнівного впливу на процес відтворення людини. Це призводить, з одного боку, до довільного ототожнювання суттєво різних показників та індикаторів, що визначають межі якісно відмінної глибини маргінального стану, в якому опинилась людина, а з іншого – до зниження або зведення до неприпустимої соціальної позначки дієвість та ефективність практичного застосування державних гарантій.

На сьогодні в науковій, державно-політичній та соціально-прикладній практиці найчастіше необґрунтовано ототожнюються такі поняття: прожитковий мінімум і межа малозабезпеченості; мінімальний споживчий бюджет і прожитковий мінімум; мінімальний споживчий бюджет і фізіологічний мінімум; рівень фізіологічного виживання і прожитковий мінімум тощо. На фаховому рівні також часто вживаються і такі поняття, як мінімальний споживчий кошук, мінімальний споживчий рівень, фізіологічний мінімум, рівень мінімального забезпечення та інші.

Наведене різноманіття понять, які характеризують ті чи інші аспекти низького або наднизького рівня кінцевого споживання і відтворення маргіналів, суттєво ускладнює досягнення розуміння змістовних відмінностей, що є між ними, а також заважає розумінню об'єктивності застосування підходів щодо їх ранжирування за рівнями глибини занурення у ті чи інші за своїми соціально-економічними наслідками стани відтворювальної соціально-фізіологічної деградації людини. При цьому хочеться наголосити, що представники політико економічної науки ще мають зробити свій вагомий внесок у дослідження зазначених проблем. Адже теоретичні питання поглиблення сучасного розуміння змісту завершальної фази процесу суспільного відтворення, важливою складовою якого є кінцеве споживання населення, його якісні характеристики і особливо проблеми відтворення трудового потенціалу в сучасних умовах, передусім кваліфікованої робочої сили, безпосередньо належать до предмета політичної економії.

До числа найбільш актуальних теоретико-методологічних проблем можна віднести такі: 1) визначення характеристик та репрезентативних індикаторів розмежування доходів і рівня життя населення на його маргінальних полюсах; 2) диференціація та оцінка якісних і кількісних характеристик і параметрів існуючих маргінальних станів та визначення реальних показників вартості розширеного, простого і деградаційного режимів відтворення населення; 3) визначення реального рівня вартості споживання маргіналів верхнього соціально-економічного прошарку: багатих і надбагатих верств населення в контексті розуміння аномальності існуючої поляризації доходів та маєтності; 4) оцінка реально існуючого середнього за вартістю рівня життя населення України та порівняння цих показників із рівнем середнього достатку, що відповідає стану реального добробуту або є необхідним для забезпечення режиму розширеного відтворення особистості; 5) обґрунтування оптимальних меж та рівнів соціально припустимого розшарування населення, тобто якою може бути різниця у "вартості життя" суспільних верств, що перебувають на протилежних соціальних полюсах; 6) дати відповідь на питання, яким чином має бути забезпечена реалізація принципу соціальної справедливості в системі суспільного перерозподілу не лише економічно вразливих верств населення, а й представників найманої праці, що потерпають від жалюгідного рівня заробітної плати, яка не може забезпечити працівникові та його родині рівень життя, що відповідатиме вимогам простого, не кажучи вже про розширене, відтворення.

Теоретичні проблеми диференціації нижніх маргінальних зон недоспоживання і відтворення населення

Загальновідомо, що кінцеве споживання людини (людських асоціацій і населення в цілому) є завершальною фазою процесу суспільного відтворення. Обсяг життєвих благ, що при цьому споживаються, визначає не лише кількісний рівень, а і якісну повноту задоволення потреб людини.

Як політико-економічна категорія "потреба(и)" являє собою систему відносин, що виникають між персоніфікованими, асоційованими і інституційними суб'єктами в процесі створення, розподілу, обміну та споживання життєвих благ, які забезпечують кінцеве споживання, метою якого є відтворення людини, її духовного і трудового потенціалу. Основу потреб становить нагальна необхідність задоволення широкого спектра вимог забезпечення життєдіяльності індивідів та підвищення якості життя населення.

Як система відносин "потреби" включають також і ту складову у сукупності відносин, що створюють у суб'єктів "спонукальні" мотиви до споживання. Саме "потреба" характеризує потенційну спроможність персоніфікованих або інтегрованих та інституційних суб'єктів соціально-економічних відносин до споживання життєвих благ у певних кількісних обсягах та відповідного якісного рівня і є потужним внутрішнім мотиваційним генератором економічної активності.

На рівні окремої особи потреба проявляється як суб'єктивне прагнення людини до задоволення об'єктивно усвідомлених бажань щодо споживання життєвих благ у певній кількісній та якісній мірі з метою забезпечення відтворення її життя.

Розглядаючи процес відтворення людини і повноту ресурсного забезпечення задоволення потреб, передусім необхідно чітко розмежовувати, а саме про яке відтворення йдеться? Про персоніфіковане відтворення життєвих і трудових сил людини і про ті обсяги життєвих благ (предметів споживання і послуг), що необхідні для задоволення особистих потреб? Чи про репродуктивне відтворення, що відбувається на сімейному рівні і, відповідно, про ту частину благ, що необхідні для забезпечення життєвих потреб розвитку фізичного, розумового і духовного потенціалу неповнолітніх, які перебувають на утриманні дорослих осіб?

І в одному і в іншому випадку для відтворення необхідні відповідні обсяги життєвих благ. При цьому ресурсна база забезпечення відтворення людини в ринкових умовах складається: 1) із поточних доходів, тобто тих обсягів коштів, які витрачаються на кінцеве споживання – грошові кошти та натуральні доходи (блага), що отримуються на засадах ринкового обміну; 2) із споживчих можливостей або конкретного обсягу життєвих благ, які отримуються внаслідок використання предметів довготривалого користування, що є у власності особи чи родини (передусім житлових об'єктів та засобів його облаштування, транспортних засобів тощо), а також обсягів фінансових нагромаджень (депозитів, цінних паперів, коштів страхових фондів, готівки, яка є у безпосередньому розпорядженні тощо), тобто тих майнових благ, що дозволяють задовольняти потреби життєдіяльності; 3) із натуральних доходів, тобто тих матеріальних благ (насамперед харчових продуктів) та послуг, які виробляються в домашніх господарствах на засадах архаїчного натурального самозабезпечення, а також до цих джерел належить і неринковий перерозподіл зазначених благ на основі міжсімейних родинних стосунків перерозподілу (передусім, від батьків до дорослих дітей і їхніх сімей, а інколи і навпаки).

Залежно від повноти задоволення життєвих потреб особи можна виділити три основні режими забезпечення відтворювального процесу.

Перший – розширене відтворення, за якого у процесі особистого споживання людина отримує такий обсяг матеріальних, нематеріальних і духовних благ, що повною мірою забезпечують можливість задоволення особистих потреб на рівні, необхідному для всебічного і гармонійного розвитку. Лише розширене відтворення є тим реальним проявом стану добробуту і яке можливе лише за умови такого ресурсного забезпечення, що дозволяє забезпечити на оптимальному рівні задоволення всього існуючого спектра раціональних потреб людини.

Другий – просте відтворення, яке відбувається за умов, коли реальний обсяг ресурсів кінцевого споживання лише надає можливість підтримувати певний рівень фізичного і духовного (у т. ч. трудового) потенціалу людини, але економічна обмеженість життєвих благ не дозволяє задовольнити потреби всебічного і гармонійного розвитку особи. За умови таких економічних обмежень рівень життя людини може характеризуватись як стан малозабезпеченості.

Третій – маргінальна деградація, яка є антиподом не лише процесу розширеного, а й простого відтворення. Це такий стан обмеження забезпечення об'єктивних потреб відтворення життєдіяльності людини, коли стан малозабезпеченості переходить в економічно периферійний режим недоспоживання.

У контексті розуміння проявів антидобробуту, пов'язаного із поглибленням обсягів недоспоживання, внаслідок чого виникають економічні обмеження щодо забезпечення простого відтворення людини, необхідно усвідомлювати, що маргінальна деградація людини має три внутрішньо відмінні антиякісні стани, які потрібно чітко виокремлювати і розмежовувати, а саме: 1) стан бідності; 2) стан злиднів; 3) стан фізіологічного виживання.

За своїм економічним змістом "бідність" є такою характеристикою стану життєвого рівня, коли обмеження задоволення реальних потреб життєдіяльності людини знижується до такої маргінальної межі, за якою вона неспроможна у процесі споживання повною мірою забезпечити просте відтворення як на індивідуальному, так і сімейному рівні (тобто забезпечити належне відтворення життя утриманців).

Перебуваючи у стані бідності, людина вимушена жити в умовах зростаючого недоспоживання, що являє собою феномен зовнішнього економічно-насильницького обмеження задоволення потреб у найбільш необхідних життєвих благах та послугах відносно того мінімуму, що є ресурсно-достатнім для простого відтворення життя особи, передусім її трудового потенціалу (робочої сили).

Стан бідності має власні антиякісні відносно процесу простого відтворення глибини недоспоживання, занурення в які позбавляє людину дедалі більшої частини необхідних життєвих благ. Це значно обмежує можливості відтворення її фізичного, розумового і нервово-психологічного потенціалу, навіть на простому, тобто незмінному щодо розвитку людського потенціалу, рівні.

Бідність має різні як абсолютні, так і відносні прояви. Можна стверджувати, що, скажімо, бідність професора і бідність прибиральниці мають значно відмінні характеристики щодо ресурсних можливостей забезпечення режиму навіть простого відтворення трудового потенціалу різного якісно-кваліфікаційного рівня.

Сама бідність з точки зору посилення жорсткості режиму недоспоживання має відносно різні межі, або глибини занурення, і відповідні їм характеристики проявів відтворювальної деградації людини. Водночас перехід кількісних змін у межові антиякісні прояви падіння рівня життя людини можуть фактично в абсолютному вимірі визначати такі маргінальні стани, як злиденність і фізіологічне виживання.

Об'єктивно "злидні" та межу переходу бідності у злиденність визначає такий наднизький рівень споживання, за якого індивідуальне недоспоживання життєво необхідних благ стає настільки тотально руйнівним, що відтворення життя і трудового потенціалу людини мінняє знак на зворотний, тобто стає абсолютно регресивним. Стан злиднів особливо активізує процес маргінального перетворення пауперів (тобто вимушено збіднілих людей) на люмпенів (буквально – "суспільне лахміття"), що є вкрай соціально небезпечним процесом. Саме у стані злиденного споживання починається незворотна духовна деградація людини і як повноцінного громадянина суспільства, і як особистості.

Злидні як крайній прояв зубожіння за світовими стандартами вважаються таким станом життєвого рівня сім'ї (домогосподарств, окремої особи), коли її харчове споживання не забезпечує 80% мінімального харчового раціону, визначеного ФАО-ВООЗ, або якщо витрати на харчування перевищують 80% доходів.

"Фізіологічне виживання" являє собою абсолютно екстремальний маргінальний стан життя людини, не потребує особливих коментарів, оскільки визначає такий рівень харчового недоспоживання, за якого навіть незначна міра його зниження неминуче призводить до загибелі людини від недоїдання. Межа фізіологічного виживання конкретної людини залежить від її статі, віку та фізіологічної будови (не тільки астеничної), а також від природно-кліматичних умов життя.

Проблема визначення межі фізіологічного виживання на цей час не є актуальною для країн, що мають розвинуту ринкову економіку, проте вона не втрачає актуальності для країн, що розвиваються і в яких спостерігаються випадки масової загибелі людей від голоду. Слід також врахувати, що в екстремальних умовах загострення економічної кризи індикатор межі фізіологічного виживання (фізіологічний мінімум) є особливо важливою координатою механізму "швидкого реагування" у забезпеченні надійної суспільної стабільності і соціальної безпеки. Саме цей показник визначає ту останню абсолютну межу, нижче якої, за будь-яких економічних умов, не може знижуватись рівень харчового споживання маргіналів.

Методологічні аспекти визначення індикаторів розмежування нижніх маргінальних зон людського відтворення

Відповідно до рівня економічного розвитку та існуючих в тій чи іншій країні життєвих стандартів можуть суттєво змінюватись і уявлення щодо мінімальних життєвих потреб людини, тобто постійно відбувається трансформування суспільних уявлень стосовно рівня, глибини і обсягів соціального поширення бідності. Якщо ж до цього додати, що надання державної допомоги певним групам населення, які на офіційному рівні визнаються низько або малозабезпеченими, пов'язано із значними бюджетними витратами, то цілком зрозумілим стає існування політичного підґрунтя, що впливає на об'єктивність механізму оцінки абсолютних та відносних пара-

метрів цієї категорії. Тобто останнє зумовлено тим, що рівень бідності переважно визначається з урахуванням політичних настанов, які зумовлюються інтересами тих пануючих у суспільстві класів і корпоративних угруповань, що за вагою свого впливу є домінуючими у суспільному житті. При цьому також враховуються як можливості економічного потенціалу, так і характерні особливості відносин розподілу і перерозподілу суспільного продукту, що є визначальним для окремо взятої країни.

Саме тому найбільшого поширення набула позиція, що не може бути загальних для усього світу стандартів бідності або відповідних ознак та проявів злиднів. Внаслідок зазначеного ті верстви, що безперечно є відносно бідними, скажімо в США або Швеції, вважатимуться в країнах третього світу достатньо забезпеченими.

Серед найвідоміших у світовій практиці методів визначення бідності та її внутрішніх рівнів, що застосовуються на цей час, можна назвати: 1) абсолютний; 2) відносний; 3) структурно-витратний; 4) суб'єктивний; 5) ресурсний; 6) системний. У табл. 1 в концентрованому вигляді зведені і розкриті змістовні сутності та недоліки й недосконаlostі п'яти з останніх перелічених вище методів.

Таблиця 1

Методи визначення бідності

Назва і зміст методу	Недоліки та недосконаlostі методу
<i>Відносний метод</i> – вважається універсальними для застосування в державах, що мають потужну і стабільну ринкову економіку; орієнтується на 40–50% середньодушового доходу, що отримує населення країни; показник, отриманий за цим критерієм, дозволяє достатньо репрезентативно виділяти маргінальну групу населення, що живе в нестатках відносно середніх параметрів рівня якості домінуючих у країні життєвих стандартів. Як правило, зі зміною рівня середнього реального доходу в країні змінюється і критерій бідності	1) при застосуванні метод не дає необхідної достовірності результатів, якщо в державі рівень "тінізації" доходів перевищує 5–7%; 2) критерії бідності змінюються зі зміною рівня середніх реальних доходів на душу населення в країні; 3) питома вага бідних у суспільстві визначається не стільки реальною величиною доходів, а тим, яким чином відбувається їх розподіл, тобто ступенем майнового розшарування і гостротою існуючих суспільних антагонізмів; 4) використання методу пов'язане з розв'язанням двох проблем: перша – визначення тієї частини середнього доходу, який може вважатись порогом початку бідності; друга – дотримання необхідної точності статистичного обліку доходів, які мають домашні господарства, що особливо дається взнаки за умови значної "тінізації" і "криміналізації" економіки
<i>Структурно-витратний метод</i> – передбачає, що частка витрат на ті чи інші споживчі блоки не повинна перевищувати певної межі відносно рівня доходів сім'ї, зокрема: витрати на продукти харчування для сім'ї не повинні перевищувати 2/3 її сукупного доходу; витрати на житло не мають перевищувати 15% сукупного доходу сім'ї тощо	зазначені критерії мають практично ті ж недоліки, що й у відносному методі, до того ж застосування методу може ускладнюватись тим, що в скрутних матеріальних умовах та відсутності жорсткої економічно-правової відповідальності малозабезпечене населення (і не тільки) починає нехтувати значною частиною обов'язкових платежів (не платити за житло та комунальні послуги, безкоштовно користується суспільним транспортом тощо)
<i>Ресурсний метод</i> – базується на врахуванні існуючих можливостей економіки забезпечити відповідний рівень прожиткового мінімуму; оцінюються критерії, що визначають бідність тієї чи іншої родини і які мають суто практичне значення, оскільки враховують можливості державного бюджету щодо надання допомоги малозабез-	1) не враховує маргінальні екстремуми у поляризації доходів населення; 2) залишає поза увагою проблеми реалізації принципу соціальної справедливості і суспільного гуманізму; 3) при застосуванні існує небезпека переважного домінування суб'єктивістського характеру у формуванні висновків щодо дійсної можливості державного бюджету надати

Назва і зміст методу	Недоліки та недосконалості методу
печеним верствам населення за конкретно-го економічного стану національного господарства	допомогу саме малозабезпеченим, а не підтримувати бізнес, що особливо проявляється в кризових умовах погіршення ринкової кон'юнктури (зазначене переважно здійснюється під гаслом переходу від "бюджету проїдання" до "бюджету розвитку")
<p><i>Системний метод</i>, за яким оцінка основних характеристик і рис бідності визначається у чотирьох основних життєвих сферах, де суспільна маргіналізація має кричуще економічно негативні і соціально-політично небезпечні прояви. Охорона здоров'я, де бідності притаманні: 1) більш низький рівень середньої тривалості життя (коротке життя); 2) більш високий рівень дитячої та материнської смертності; 3) низьке споживання медичних послуг (передусім, рівень імунізації дітей та підлітків із малозабезпечених сімей); 4) значна кількість нещасних випадків та каліцтва на виробництві і висока питома вага професійних хвороб; 5) значне поширення соціально-небезпечних хвороб (туберкульоз, СНІД, гепатит С, сифіліс та ін.). Освіта і професійна підготовка, де бідності притаманні: 1) низький рівень шкільної підготовки дітей; 2) передчасний вихід із системи освіти та як наслідок, вища питома вага безграмотних і малограмотних; 3) проблеми виробничої адаптації молоді, що виникають внаслідок низького рівня освіти і професійної підготовки. Житлові умови: 1) нездорові побутові умови (обмежені побутово-комунальні та ін. зручності); 2) житлове перенаселення та неякісне житло тощо; 3) неякісна екологія проживання: забруднене повітря, відсутність чистої води, складна санітарно-епідеміологічна ситуація у місці постійного проживання тощо. Зайнятість та безробіття: 1) рання дитяча зайнятість; 2) тривале безробіття</p>	<p>реалізація в Україні повною мірою системного методу може бути здійснена лише за умови, коли зазначені якісні особливості споживання та рівня життя новітніх маргіналів можуть проявитись найповніше і стати типово поширеним явищем, на яке не будуть справляти вплив ті рудиментарні здобутки, які були домінантами патерналістської системи у тоталітарно-соціалістичному минулому (безкоштовна освіта, охорона здоров'я, дешеве житло і комунальні послуги, рання пенсія, захист материнства і дитинства тощо). Тобто з моменту початку трансформаційних змін на ринково-капіталістичних засадах має пройти щонайменше 30–40 років. За значної депопуляції населення молоде населення може підтримувати свій життєвий рівень за рахунок маєтності, що отримується ними у спадок від представників старшого покоління тощо</p>
<p><i>Метод суб'єктивних критеріїв</i> – базується на використанні уявлень і самооцінок населення, його різних верств щодо рівня їхнього особистого життя згідно із суб'єктивним мінімумом, необхідним для забезпечення життя доходу</p>	<p>Застосування методу свідчить про наявність зворотного зв'язку між фактичним добробутом і суб'єктивною оцінкою рівня бідності, яка може істотно знижуватись у людини після досягнення віку 50 років. Окрім того, чоловіки будь-якого віку суб'єктивно оцінюють рівень бідності значно вище, ніж жінки, а люди з вищим освітнім цензом частіше сприймають своє становище як бідність. Така ситуація віддзеркалює існуючу в суспільстві статево-вікову диференціацію життєвих стандартів</p>

Джерело: узагальнено автором.

Не відкидаючи практичного значення застосування всієї сукупності існуючих у світовій практиці методів та критеріїв, що дозволяють визначити ті чи інші параметри маргінального стану недоспоживання, разом із цим слід зазначити, що жоден із поширених способів оцінки бідності не можна вважати універсальним, бо він не дає вичерпної і всебічної об'єктивної картини як стосовно масштабів поширення, так і загальної глибини бідності. Саме тому застосовувати ці методи необхідно в комплексі, відповідно до специфіки ситуації, що складається в конкретній країні.

Разом із зазначеним, особливо в умовах економічної кризи, деструктивних наслідків масштабної інфляції та обвального скорочення обсягів споживання значної частини населення, перевага має надаватись абсолютному методу. Це пов'язано, насамперед, із тим, що номінальні вартісні еквіваленти внаслідок інфляційного масштабування фактично втрачають реальні цінові координати, а обсяги заробітної плати, пенсії, допомоги та ін. не тільки не є адекватними відносно необхідної міри відтворювального забезпечення задоволення потреб людини, а й також не служать еквівалентною мірою кількості і якості витрат і результатів праці, тобто вони не є реальним економічним гарантом забезпечення відтворення трудового потенціалу трудящих навіть на простому рівні.

Абсолютний метод надає також можливість простежити відносне зростання реальної вартості життя маргінальних верств населення за певний період, оскільки його механізм базується на визначенні зростання номінальної вартості товарів та послуг за набором, що включений до складу і структури нормативно визначених споживчих кошків.

Реально кожному з означених рівнів, що визначають глибину стану відтворювального недоспоживання, відповідає свій власний індикатор, який кількісно (тобто через вартісну оцінку) визначає межу переходу одного антиякісного стану маргінального незабезпечення в інший.

Основним показником, або вартісним індикатором верхнього межового стану відтворювально-обмеженої забезпеченості, який на кількісному рівні характеризує настання абсолютної відмінності в рівні життя, є мінімальний споживчий бюджет (МСБ), що являє собою величину вартісної оцінки нормативно визначеного за складом і структурою кошика споживчих благ. Визначена величина вартості життя дозволяє з максимально можливою точністю показати межу переходу стану малозабезпеченості, або нижнього рівня економічних можливостей забезпечення простого відтворення, у стан бідності, де подальше поглиблення режиму недоспоживання призводить до загострення відтворювальної деградації людини.

МСБ дозволяє досить надійно визначити величину вартості тієї межі рівня кінцевого споживання, на якій відбувається перехід від зони малозабезпеченості, де економічно хоч і на мінімально достатньому рівні забезпечується можливість простого відтворення людського потенціалу, до такого споживання, що являє собою стан недоспоживання. Тобто фактично величина вартості нормативно визначеного МСБ є тим показником вартості життя, що визначає межу, з якої починається рівень споживання, що може бути віднесений до стану бідності.

Відповідно до Закону України "Про мінімальний споживчий бюджет" (1991 р.)¹, до основних переваг цього вартісного індикатора можна було віднести: 1) він формувався тільки нормативним методом на основі диференційованої системи споживчих кошків; 2) включав 11 споживчих кошків для різних статево-вікових груп населення; 3) розраховувався також у середньому на душу населення країни та на стандартну сім'ю з чотирьох осіб; 4) споживчі кошики мали диференційовану структуру і включали до трьохсот найменувань, найбільш необхідних для простого відтворення товарів і послуг; 5) для дорослих вартість життя визначалася на мінімально достатньому для простого відтворення рівні, а для дітей – на раціональному, що передбачало можливість розширеного відтворення, тобто забезпечувало

¹ Закон України від 03.07.1991 р. № 1284-XII "Про мінімальний споживчий бюджет". К.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 42. Ст. 553.

фізіологічний і розумовий розвиток дитини; 6) величина МСБ визначалася згідно з середнім рівнем цін купівлі товарів і послуг з урахуванням усіх видів торгівлі; 7) за законом, МСБ переглядався з урахуванням індексу зростання споживчих цін (пори́г становив 10–15 %), але не рідше одного разу на рік; 8) за умов перевищення інфляційного порогу передбачалась індексація грошових доходів населення за окремим законом².

Нормативи споживання життєвих благ, що були закладені у споживчі кошики МСБ, були визначені вченими провідних наукових інститутів України (зокрема Інститутом гігієни харчування) на підставі виваженого наукового обґрунтування і всебічної професійно-якісної експертизи. При цьому фахівці враховували не конкретні можливості економіки, а з наукове визначення об'єктивних мінімально достатніх фізіологічних та моральних потреб, що забезпечують нормальне (просте) відтворення людини як біологічного організму і як соціальної особи, зважаючи на її конкретні стать і вік. Вони прагнули максимально об'єктивно і диференційовано (із урахуванням статевих особливостей) визначити такий конкретний обсяг споживання продовольчих, непродовольчих товарів та послуг, який був би мінімально достатнім: або для забезпечення рівня простого відтворення життя і робочої сили працездатної людини; або для підтримки життя людини похилого віку на належному соціально-економічному рівні; або для створення раціональних умов щодо забезпечення повноцінного фізіологічного і розумового розвитку дитини чи підлітка, тобто у цьому разі враховувались економічні умови розширеного відтворення особи.

Склад та структура споживчих кошків та величина вартості мінімального споживчого бюджету вперше і востаннє були затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 1991 р. № 244.

Як показник, що визначає поріг переходу нижнього рівня стану малозабезпеченості у верхній, рівень маргінального недоспоживання МСБ визнавав величину вартості такого мінімально достатнього обсягу споживання життєвих благ, нижче якого особа об'єктивно починає жити у первинно-маргінальному стані бідності. Тобто якісна характеристика стану бідності починається нижче тієї межі задоволення особистих реальних потреб, коли конкретна людина змушена жити за умов її зростаючого недоспоживання найбільш необхідних життєвих благ та послуг відносно нормативно визначеного та мінімально достатнього для забезпечення простого відтворення споживчого кошика.

На жаль, спочатку дію Закону України "Про мінімальний споживчий бюджет" у 1994 р. було призупинено на період подолання економічної кризи згідно з Законом України "Про межу малозабезпеченості"³. А починаючи з 1999 р. взагалі скасовано у зв'язку з ухваленням Закону України "Про прожитковий мінімум"⁴.

По суті "прожитковий мінімум", на відміну від МСБ, є таким вартісним індикатором, що визначає або межу соціально припустимої глибини бідності, або межу переходу бідності у стан злиденності, занурення у яку робить маргінальну деградацію абсолютною і тому цей показник, особливо в умовах економічної кризи, повинен бути постійно в полі зору держави як базовий індикатор досягнення межі соціально небезпечної бідності (тобто злиднів).

² Закон України від 03.07.1991 р. № 1282-XII "Про індексацію грошових доходів населення". К.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 42. Ст. 551.

³ Закон України від 04.10.1994 р. № 190/94-ВР "Про межу малозабезпеченості". К.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 42. Ст. 382.

⁴ Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV "Про прожитковий мінімум". К.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 38. Ст. 348.

Слід зазначити, що особливість прожиткового мінімуму як одного з кількісних показників оцінки "соціально припустимого" рівня маргінального стану полягає в тому, що його величина вартості не може бути визначена абсолютним методом, аналогічно методики розрахунків МСБ. Це, передусім, зумовлено тим, що ні практично, ні морально фахівці не мають ані професійного, ані громадянського права щодо "наукового обґрунтування" антиякісного, тобто злиденного рівня споживання і на його основі скласти споживчий кошик животіння для цивілізованої людини, яка в теперішніх історичних умовах змушена споживати на такому рівні, який призводить до її соціально-психологічної і фізіологічної деградації.

Але сучасна вітчизняна практика засвідчує, що за наявності певного соціального замовлення та за умови вольового і неприхованого тиску на науковців з боку зацікавлених урядових чиновників, що так би мовити "підключаються" про державні інтереси, відбувається саме так. Тобто практично це призводить до "освячення" наукою прийняття і закріплення злиденно-руйнівних для людини "норм" недоспоживання як обґрунтованих і соціально припустимих норм. У цьому можна переконатись, якщо порівняти норми споживання, які були закладені в споживчі кошики ліквідованого МСБ, і ті, на основі яких розраховується на сьогодні "життєвий мінімум", який визнається як основний базовий соціальний стандарт.

За Законом України "Про життєвий мінімум", він відображає "вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості"⁵. Вперше величину життєвого мінімуму було затверджено у 2000 році Законом України "Про затвердження життєвого мінімуму на 2000 рік" від 05.10.2000 року.

Позиція автора полягає в тому, що величина вартості життєвого мінімуму може бути розрахована як відносний показник тільки за допомогою використання статистичного методу: або як певна частка (близько 40–50%) від величини вартості МСБ, або як частка від рівня вартості сукупного середньодушового споживання населення країни (за умови, якщо цей показник за своєю величиною перевищує величину вартості МСБ). За умови, коли неможливо відновити реальне визначення мінімального споживчого бюджету, з метою недопущення кон'юнктурної профанації, коли норми споживання із дійсно мінімально достатніх перетворюються на штучно занижені, що загострює недоспоживання в процесі відтворення людини, можливий інший варіант відновлення об'єктивності оцінки рівнів маргінального недоспоживання. Із попереднього аналізу можна зробити висновок щодо своєрідного полімерного характеру категорій "бідність" і "злидні". Тобто зазначені категорії одночасно (в окремій країні на фіксованому проміжку часу) включають як абсолютні, так і відносні характеристики, тоді як поняття "межа фізіологічного виживання" має виключно абсолютний зміст – можливість смерті людини внаслідок харчового недоспоживання.

Саме тому правильним підходом щодо виходу із ситуації, що на сьогодні склалась, на мою думку, є застосування можливості використати абсолютний метод для забезпечення репрезентативності визначення вартості життя на межі фізіологічного виживання, оскільки саме ця межа має

⁵ Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV "Про життєвий мінімум". К.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 38. Ст. 409.

абсолютне значення. У подальшому, знаючи, що ця межа становить близько 5% від величини вартості МСБ і близько 20% від величини вартості межі злиденності, визначити їхні вартісні параметри. Тобто, знаючи співвідношення маргінальних рівнів, що визначене у частці МСБ, прийнятому за одиницю, можна забезпечити репрезентативність визначення інших межових маргінальних індикаторів (Мандибура, 1996. С. 38–42; 1998. С. 50–52). На рис. 1 зазначене зображено схематично.

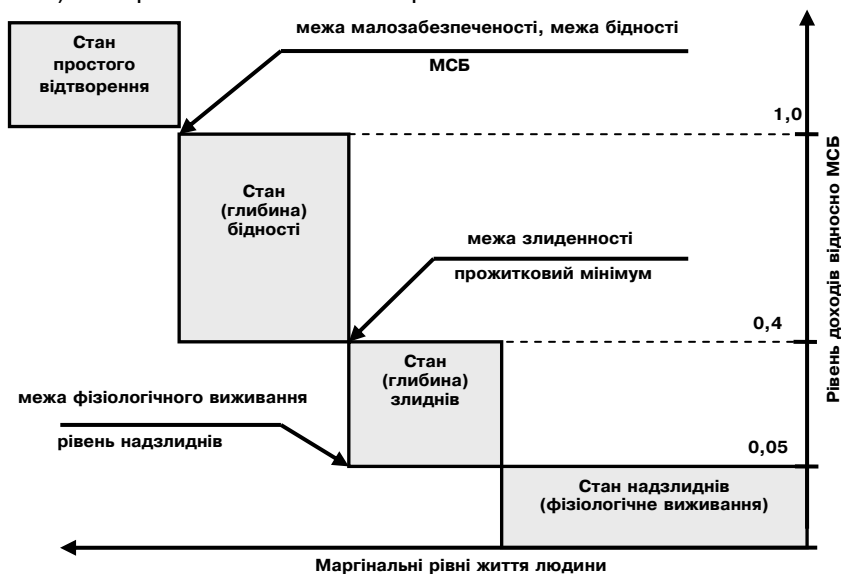

Рисунок 1. Оціночні межі переходу нижніх маргінальних станів недоспоживання, де величина вартості МСБ дорівнює одиниці

Джерело: складено автором.

Межу фізіологічного виживання можна визначити шляхом застосування абсолютного методу на основі оцінки вартості спрощеного продуктового кошика, тобто місячного продуктового набору, що складається з 22 продуктів харчування, енергетична цінність якого становить 1835,6 ккал на добу. Проте можна запропонувати більш просту і не менш репрезентативну методику розрахунку величини вартості фізіологічного мінімуму.

За розрахунками автора, величина вартості фізіологічного мінімуму може бути визначена шляхом оцінки вартості продуктового кошика, що складається із 500 г житнього хліба сорту "Український" та 500 г молока на день (Мандибура, 1998. С. 47). За нормами калорійність 1 г білків дорівнює 4 ккал, 1 г жирів – 9 ккал, 1 г вуглеводів – 4 ккал. 100 г житнього хліба містять: білків – 10,5 г; жирів – 1,6; вуглеводів – 65,5 г; а 100 г молока відповідно – 1,4; 3,4; 1,8 г. Калорійність 500 г хліба дорівнює: $[(10,5 \times 4) + (1,6 \times 9) + (65,5 \times 4)] = 1597$ ккал. Калорійність 500 г молока дорівнює: $[(1,4 \times 4) + (3,4 \times 9) + (1,6 \times 4)] \times 5 = 213$ ккал. Сукупна добова калорійність харчового набору становить 1810 ккал.

Середня ціна 1 кг хліба у 1990 р. становила 22 коп., 1 кг молока – 26 коп. Середня місячна ціна продуктового набору у 1990 році і відповідно величина вартості фізіологічного мінімуму у 1990 р. становила: $(0,11 \times 30,5) + (0,13 \times 30,5) = 7$ крб. 32 коп.

У січні 2013 р. 1 кг житнього хліба коштував 7,26 грн, 1 л. молока – 7,40 грн. Місячна вартість кошика фізіологічного виживання у січні 2013 року становила: $(3,63 \times 30,5) + (3,70 \times 30,5) = 223$ грн 56 коп.

У січні 2016 р. вартість хіба становила 11,42 грн, а молока – 11,84 грн. Місячна вартість кошика фізіологічного виживання у січні 2016 року дорівнювала: $(5,71 \times 30,5) + (5,92 \times 30,5) = 354$ грн 71 коп.

Нижче наводяться зведені у порівняльну табл. 2 значення величин показників соціально припустимих мінімумів забезпечення населення України, що гарантовані державою, і які були станом на 1990 рік та на початок 2013 і 2016 років.

Таблиця 2

Показники соціально гарантованих мінімумів

Показник	1990 р.	Січень 2013 р.	Січень 2016 р.
Мінімальна зарплата	70 крб	1147 грн	1378 грн
Мінімальна пенсія	60 крб	894 грн	1074 грн
Середня заробітна плата по економіці	238 крб	3012 грн	4362 грн
Мінімальний споживчий бюджет (мінімум забезпечення простого відтворення людини)	110 крб (+ 50 крб із фондів суспільного споживання)	Розрахунок з 1993 р. скасовано	н/д
Прожитковий мінімум	Показник в Українській РСР не розраховувався	1108 грн	1330 грн
Мінімум фізіологічного виживання розрахований за методикою автора	7 крб 32 коп.	223 грн 56 коп.	354 грн 71 коп.

Джерело: складено автором.

У 1990 році: мінімальна заробітна плата в УРСР становила 70 крб, або була у 9,5 раза більшою за фізіологічний мінімум; мінімальна пенсія дорівнювала 60 крб, або була у 8,2 більшою за фізіологічний мінімум; МСБ (мінімум відтворювальної достатності) дорівнював 110 крб, або перевищував фізіологічний мінімум у 15 раза. У січні 2013 року: мінімальна заробітна плата в Україні становила 1147 грн, і лише у 5,1 раза перевищувала фізіологічний мінімум; мінімальна пенсія – 894 грн, або була більшою за фізіологічний мінімум у 4 рази; затверджений прожитковий мінімум дорівнював 1108 грн, тобто був лише у 5 разів більшим за мінімум фізіологічного виживання. У січні 2016 року: мінімальна заробітна плата в Україні становила 1378 грн, і лише у 3,9 раза перевищувала фізіологічний мінімум; мінімальна пенсія – 1074 грн, або була більшою за фізіологічний мінімум у 3,03 раза; затверджений прожитковий мінімум дорівнював 1330 грн, тобто був лише у 3,75 раза більшим за мінімум фізіологічного виживання. Тобто наведені показники неспростовно засвідчують про наявність тривалої і стійкої тенденції до значного зниження характеристик маргінального споживання, що призводить до посилення деградації людського потенціалу населення, що перебуває у стані пауперизації (збідніння).

Аномальні прояви поляризації рівня життя населення на маргінальних полюсах соціальної периферії

На сьогодні рівень недовіри населення до державної влади на рівні всіх її "розгалужень" невпинно наближається до "нульової позначки", тобто до "абсолютної недовіри". Після провалу обіцянок щодо "розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки", як ніколи до цього, дається взнаки те, що реставрація капіталістичного способу виробництва і соціального устрою в нашій молодій державі відбулась в найгіршому "корпоративно-клановому" і "соціально поляризованому" варіанті. Саме тому ми маємо країну із украй спотвореним соціально-економічним обличчям, що насамперед проявляється у трьох аномаліях маргіналізації, що потребують уважного розгляду.

Перша аномалія полягає в економічно патологічній, соціально невинуватій і суспільно небезпечній поляризації становища "верхніх маргі-

нальних" (багатих і надбагатих) і "нижніх маргінальних" (бідних і злидєнних) верств населення як за рівнем поточних доходів, так і за обсягами маєтності, що є у їхньому розпорядженні.

Не може не вражати той перерозподіл власності і фінансових ресурсів, що відбувся на користь сформованого за останні двадцять років олігархічного клану. Він у кінцевому рахунку є таким, що, за оцінкою науковців, "за рівнем концентрації частки національного багатства вітчизняні нувориші вийшли у світові лідери" (Єщенко, 2013. С. 80–81). Так, за співвідношенням кількості доларових мільярдєрів на 100 млрд дол. США від ВВП, що виробляється в країні, наша держава посідає перше місце у світі з показником 6,2, залишивши позаду не лише сусідні країни, а й країни, що входять до G8, БРІКС, та ті країни, що мають найвищий у світі рівень життя (таких як Норвегія, Швеція, Канада, Швейцарія, Нова Зеландія), де зазначений показник не перевищує 4,0 (Нигматулін, 2014. С.70). І це відбувається тоді, як держава встановлює для "маргіналів нижнього рівня" прожитковий мінімум у 1330 грн, а мінімальну пенсію 1074 грн, тобто менше 50 дол. США на місяць і менше 2,0 дол. на добу.

Друга аномалія, пов'язана з абсолютним ігноруванням "неписаної заповіді", яку реалізує в соціально-економічній сфері значна більшість країн цивілізованого капіталізму, а саме: "багаті мають право багатіти лише за умови, коли все суспільство процвітає", тобто власники капіталу і держава не повинні вирішувати свої проблеми шляхом вилучення у малозабезпечених і трудящих мас населення частини продукту, необхідного для простого відтворення їх життєздатності.

На сьогодні внаслідок "тінізації доходів" багатої і над багатої частини населення України, що не має аналогів у світовій практиці, ситуація є абсолютно критичною. Так, провідні фахівці макроекономічної групи Українсько-європейського консультативного центру з питань законодавства (програма TACIS) підготували аналітичну доповіді "Тенденції української економіки" де здійснили спробу оцінити диференціацію розподілу доходів населення України та визначити обсяги доходів, що залишаються в "тіні" через несплату податків. Вони стверджують, що цей розподіл "найбільш спрощено, але достатньо репрезентативно можна представити таким чином: 40% населення країни отримує 10% сукупних грошових доходів (з яких близько 10% – "тіньові"); 30% населення – близько 20% сукупних доходів (з яких приблизно третина є "тіньовими"); 20% населення – отримує до 30% доходів (з яких близько двох третин знаходиться у "тіні"); 10% населення мають доходи, що досягають до 40% обсягів сукупних доходів, які отримує населення країни (з яких близько 90% "тіньові") (Бландієр, 1999. С. 38). І зазначена ситуація залишається до цього часу незмінною.

Третя аномалія пов'язана із тим, що не так багато у світі є країн, де, як в Україні, "дуже дешево бути багатим і надбагатим" і "дуже дорого бути бідним і злидєнним". В Україні найбільше податкове навантаження відносно питомої ваги отримуваних доходів несе малозабезпечене населення, оскільки воно найбільшою мірою сплачує соціально несправедливі "непрямі податки", що визнаються як податки на бідних. І разом із цим у результаті антинародних "реформ" під оподаткування доходів з 2015 року потрапили навіть пенсії за віком, рівень яких ледь перевищує еквівалент у 100 дол. США, хоча в Америці неоподатковуваний мінімум доходів фізичних осіб встановлений на рівні 500 доларів.

Маргінали ж верхнього соціально-економічного рівня шляхом масштабного "тіньового" приховування особистих доходів саботують вимоги наповнення держбюджету і несуть найнижче податкове навантаження та ін.

Новітні багатії в Україні мають унікальні преференції у порівнянні з багатими верствами населення у країнах цивілізованого капіталізму, де держава не лише диференційовано оподатковує, а й жорстко контролює обґрунтованість списання на проміжне споживання (калькуляційні статті витрат виробництва фірм і корпорацій) тих витрат, що належать до кінцевого споживання:

перше, вони не мають податкових зобов'язань, що є адекватними їхньому розкішному споживанню, пов'язаному із володінням палацами і віллами, площа яких перевищує 1000 кв. м, а реальна ринкова вартість оцінюється мільйонами доларів; аналогічне становище і з власниками розкішних квартир (200 і більше квадратних метрів), що розташовані у центральних, елітних та інших престижних районах столиці, обласних центрів України, передусім міст із мільйонним або близьким до цього населенням, а також розташованих у курортній місцевості;

друге, вони мають можливість наповнювати приватні басейни та витрачати тисячами кубічних метрів холодної і гарячої воду, тарифи на яку не відповідають величезним обсягам спожитих на опалення сотень метрів квадратних житлової площі газу і електроенергії, і при цьому основний тягар, пов'язаний із зростанням тарифів, перекладати на плечі трудового і переважно малозабезпеченого населення;

третє, вони можуть утримувати особисті легкові машини (яхти, гвинтокрили та ін.) на балансі підприємств і фірм, капіталом яких володіють (або є співвласниками), тобто списують на калькуляційні статті виробничих витрат (на собівартість продукції, послуг або проміжний продукт) ті витрати, що за статистикою мають відносити до витрат "кінцевого споживання", які формують обсяг ВВП. Тобто на виробничі проміжні витрати під різними приводами (у т.ч. і так званих "фондів колективного споживання") списуються величезні вартісні обсяги, котрі за економічною ознакою належать до кінцевого споживання, а саме: дорогий відпочинок за кордоном власників і вищого менеджменту фірм і корпорацій; величезні витрати на подорожі світом; отримувати за рахунок фірми дороге вбрання, харчуватись делікатесами та споживати дорогі напої тощо; списувати на рахунок витрат виробництва потреби культурного відпочинку (концерти **цінних "зірок"**), а також влаштовувати затратні корпоративні вечірки та пікніки на різні свята; списувати кошти, що отримані на розвиток виробництва; мати за рахунок фірми медичну страховку та страховку від усіх негативних випадків особистого життя та вищого менеджменту тощо.

Зазначені аномалії генерують постійну ескалацію загострення соціальної напруженості в суспільстві. "Соціальні групи, які опинилися на нижчих щаблях соціальної ієрархії, з найменшими життєвими шансами, – як вважають фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, – можуть сприймати наявність будь-якої нерівності взагалі як прояв несправедливості, а значне чисельне збільшення цієї групи провокує масове зростання невдоволеності та напруженості в суспільстві. Гострі прояви нерівності та крайня поляризація суспільства з поділом на незначну групу еліт та велику групу знедолених виключають можливість формування потужної страти, що займала б серединну позицію і врівноважувала б певним чином інтереси крайніх груп" (*Лібанова та ін., 2012. С. 28*).

Парадоксальність ситуації полягає у тому, що в Україні не існує критеріїв щодо того, з якої межі доходів і маєтності людину можна вважати багатю, або надбагатю. Адже поряд із масштабним зниженням життєвого рівня значної частини населення України у структурі населення утво-

рився досить вагомий прошарок заможного, багатого і надзвичайно багатого (навіть за світовими стереотипами) населення. Вони підняли планку життєвих потреб і на сьогодні диктують суспільству якісно нові параметри споживання та рівні найвищих життєвих стандартів. Саме тому на сьогодні надзвичайно важливим теоретичним завданням є розв'язати питання щодо обґрунтованого визначення системних критеріїв (переважно вартісних), за якими можна було б провести відповідне розмежування за рівнем матеріальної забезпеченості багатих та надбагатих верств населення.

Важливо зрозуміти, що якщо бідність може бути відносною, оскільки вона відрізняється для населення різних країн, але багатство і надбагатство у всьому світі мають приблизно однакові характеристики. Тому посправжньому багата людина в Україні нічим не поступається тій людині, яка є багатогою в США чи Євросоюзі.

Так, скажімо, у представників "найбідніших" багатих в США – доходи мають перевищувати 200 тис. дол. на рік, або 16,6 тис. дол. на місяць. Саме з цієї суми доходу, який витрачається на потреби кінцевого споживання особи (родини), починають справляти найвищий відсоток федерального податку на доходи фізичних осіб – 33%. Тобто це є рівень, що вважається нижнім рівнем маргіналів соціально-економічної верхівки. Хоча в США був період, коли з метою подолання економічної депресії (1929–1933 роки), а також з метою змусити власників великого капіталу до його активного нагромадження і модернізації уряд президента США Ф.Д. Рузвельта підвищив максимальну планку податків на кінцеве споживання багатих і надбагатих до 90%! Тобто в історії цієї держави був тридцятирічний період, коли за бажання витратити мільйон доларів на власне особисто-сімейне споживання багатій мав сплатити до державної казни дев'ять мільйонів. На сьогодні із урахуванням власності на капітал і нерухомість у США більше чотирьох мільйонів осіб належать до багатих, які за своїм маєтним статусом є мільйонерами, мультимільонерами, мільярдерами і мультимільярдерами і які сплачують податок на доходи, тобто кінцеве споживання на рівні 33%.

Аналогічна ситуація з оподаткуванням доходів багатіїв на сьогодні склалась у Франції – де планка податку на доходи мільйонерів піднята до 70%.

В Україні ми не маємо ні репрезентативної статистики, ні інформації фіскальних служб щодо реального (враховуючи тіньову і кримінальну складові) рівня доходів посправжньому багатого населення, а податкові органи та статистика вважають, на підставі податкових законів, які освятили все ті ж багаті, котрі були у статусі депутатів, що сплата податку на прибуток корпорації (юридична особи) звільняє фізичних осіб – власників корпоративного капіталу від сплати податку на доходи громадян. Це пояснює феномен, що лівову частку податкового тягаря, який накладається на фізичних осіб, несуть представники найманої праці.

Органи Державної служби статистики України на сьогодні цілком серйозно рахують, що лише 20–25% населення України має сукупні місячні доходи на особу, що перевищують рівень у 200–300 дол. Тобто, за вітчизняною статистикою, це і є представники багатих верств населення! Виникає тільки питання, яким чином населення із таким "високим" рівнем доходів ще нещодавно опинилось у першій п'ятірці серед країн Європи у придбанні найбільш коштовних автомобілів іноземного виробництва? Щодо реального рівня маєтності населення та її частки у національному багатстві країни інформація взагалі невідома, оскільки офіційні органи не знають обсягів багатства посправжньому багатого населення. На цей час більшість розкішних новобудов

останнього двадцятиріччя взагалі незареєстрована відповідними державними органами інвентаризації, а це більше 200 тисяч об'єктів нерухомості (палаці, вілли, котеджі 1, 2, і 3 категорій, мисливські будинки тощо).

Значна небезпека дестабілізації соціально-політичної обстановки пов'язана із нічим не виправданим розшаруванням населення за рівнем доходів і маєтністю, коли багаті і надбагаті мають такі умови і рівень якості життя, що у тисячі разів перевищує аналогічні характеристики життя маргіналів нижнього рівня. При цьому варто також зробити акцент на доведення до суспільства того факту, що як наднизьке, злиденне споживання (недо-споживання), так і надвисоке (тобто розкішне) споживання впливають на людську особистість однаково негативно. Багатство і розкіш, за умови їх досягнення антисуспільним способом, не лише не сприяють розвитку, а, навпаки, руйнують моральні якості особистості, спотворюють життєві орієнтири, фетишизують мотивації поведінки людини. Нема необхідності доводити, що в основі прагнення до "елітарного", "нераціонального" "престижного", "еталонного", "нерозумного", "марнотратного", "безмірного" та інших аналогічних проявів споживання, а по суті задоволення аномальних і патологічних бажань лежать низька особиста культура та переважно нетрудові, кримінальні, паразитарні та нееквівалентно отримані доходи.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що коли негайно не звернути увагу держави на кричущі прояви аномальної диференціації маргінальних станів відтворення населення на його соціально-полярних полюсах і не вжити ефективних заходів щодо виправлення цього положення, Україну в найближчі часи чекатимуть значні політичні потрясіння.

Література

- Геець В.М. (ред.) (2009). Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь. К.: НВЦ НБУБ.
- Гнибіденко І. (1997). Організаційно-правові аспекти подолання бідності в Україні // Україна: аспекти праці. №7. С. 29–31.
- Гнибіденко І. (2004). Маргіналізація сільського населення як фактор соціальної безпеки держави // Україна: аспекти праці. №2. С. 17–22.
- Єщенко П.С., Самко Н.Г. (2016). Фінансiалiзацiя у круговертi глобальної економiки. К.: Знання України.
- Кириленко О., Білоус І. (2009). Унікальна роль бюджету у вирішенні проблеми бідності в Україні // Журнал європейської економіки. №3. С. 92–106.
- Лібанова Е. М. (1999). Проблеми майнового розшарування населення України (аналіз, прогноз і можливі шляхи вирішення) // Україна: аспекти праці. №1. С. 24–30.
- Лібанова Е.М. (1997). Бідність: визначення, критерії та показники // Україна: аспекти праці. № 7. С. 4–10.
- Лібанова Е.М. (ред.) (2012) Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України.
- Мандибура В.О. (1996). Методологічні проблеми визначення критеріїв диференціації населення за рівнем споживання // Україна: аспекти праці. №7–8. С. 35–45.
- Мандибура В.О. (1998). Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання: [монографія]. К.: Парламентське видавництво.
- Мандибура В.О. (1998). Теоретичні аспекти дослідження проблем маргіналізації населення // Україна: аспекти праці. № 5. С. 33–37.
- Нигматуллин Р.И. (2014). Украина. Цена независимости // Свободная мысль.
- Ревенко А. П. (1997) Бідні верстви населення в Україні (за даними обстеження сімейних бюджетів Держкомстатом України) // Україна: аспекти праці. № 7. С. 13–25.
- Соколик М. (1998) Оцінка бідності в Україні у 1995–1996 рр. // Економіка України. № 1. С. 64–73.
- Холод Н.М. (2009) Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

Blandinierts Jean-Paul (leader). (1999). Ukrainian Economic Trends Quarterly Issue December 1999. TACIS. № 2. С. 59–82.

Referencis

- Heiets V.M. (red.) (2009). Sotsialno-ekonomichnyi stan Ukrainy: naslidky dla narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid [Socio-economic status Ukraine: consequences for the people and the state: national report]. Kyiv: NVTs NBUB. (In Ukrainian)
- Hnybidenko I. (1997). Orhanizatsiino-pravovi aspekty podolannia bidnosti v Ukraini [The organizational aspects of poverty in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 7. P. 29–31. (In Ukrainian)
- Hnybidenko I. (2004). Marhinalizatsiia silskoho naselennia yak faktor sotsialnoi bezpeky derzhavy [Marginalization of rural population as a factor of social security of the state]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 2. P. 17–22. (In Ukrainian)
- Ieshchenko P.S., Samko N.H. (2016). Finansializatsiia u kruhoverti hlobalnoi ekonomiky [Financialisation of the global economy in the cycle]. Kyiv: Znannia Ukrainy. (In Ukrainian)
- Kyrylenko O., Bilous I. (2009). Unikalna rol biudzhetu u vyrishenni problemy bidnosti v Ukraini [The unique role of the budget in addressing poverty in Ukraine]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, 3. P. 92–106. (In Ukrainian)
- Libanova E. M. (1999). Problemy mainovoho rozsharuvannia naselennia Ukrainy (analiz, prohnoz i mozhyvi shliakhy vyrishennia) [The problems of population stratification Ukraine (analysis, prognosis and possible solutions)]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 1. P. 24–30. (In Ukrainian)
- Libanova E.M. (1997). Bidnist: vyznachennia, kryterii ta pokaznyky [Poverty definitions, criteria and indicators]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 7. P. 4–10. (In Ukrainian)
- Libanova E.M. (red.) (2012). Nerivnist v Ukraini: masshtaby ta mozhyvosti vplyvu [Inequality in Ukraine: the scope and possible impact]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialny. (In Ukrainian)
- Mandybura V.O. (1996). Metodolohichni problemy vyznachennia kryteriiv dyferentsiatsii naselennia za rivnem spozhyvannia [Methodological problems of definition criteria of differentiation population in terms of consumption]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 7–8. P. 35–45. (In Ukrainian)
- Mandybura V.O. (1998). Riven zhyttia naselennia Ukrainy ta problemy reformuvannia mekhanizmu yoho rehuliuвання [The standard of living of the population of Ukraine and the problems of reforming mechanisms of regulation]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. (In Ukrainian)
- Mandybura V.O. (1998). Teoretychni aspekty doslidzhennia problem marhinalizatsii naselennia [The theoretical aspects of the study population problems of marginalization]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 5. P. 33–37. (In Ukrainian)
- Nigmatullin R.I. (2014). Ukraina. Tsina nezalezhnosti. *Svobodnaja mysl'*. (In Russian)
- Revenko A. P. (1997). Bidni verstvy naselennia v Ukraini (za danyymi obstezhennia simeinykh biudzhetyv Derzhkomstatom Ukrainy) [Poor in Ukraine (according to a survey of family budgets of the State Statistics Committee of Ukraine)]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 7. S. 13–25. (In Ukrainian)
- Sokolyk M. (1998). Otsinka bidnosti v Ukraini u 1995–1996 rr. [Assessment of poverty in Ukraine in 1995–1996.] *Ekonomika Ukrainy*, 1. P. 64–73. (In Ukrainian)
- Kholod N.M. (2009). Rozpodil dokhodiv ta bidnist u perekhidnykh ekonomikakh [Income distribution and poverty in transition economies]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka. (In Ukrainian)
- Blandinierts Jean-Paul (leader). (1999). Ukrainian Economic Trends Quarterly Issue December 1999. TACIS, 2. С. 59–82. (In English)

Надіслано до редакції 26.06.2016 р.

POLITICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE DIFFERENTIATION OF MARGINAL STATES OF THE REPRODUCTION OF POPULATION

Viktor Mandybura

Author affiliation: Doctor of Economics, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, Kyiv. E-mail: ec-teor@ief.org.ua.

The article deals with the problems of formation of the main characteristics that reveal the differentiation of the most common marginal states of final consumption and reproduction of the human potential. The author reveals methodological approaches to identifying the indicators of value differentiation of marginal revenues on the lower and upper social poles, and the content and social danger of the social stratification of the population in terms of wealth and luxury and poverty and misery.

Key words: simple reproduction of the population, expanded reproduction, marginal status, under-consumption, poverty, misery, physiological survival, wealth, luxury, human degradation, indicators of boundary conditions of life.

JEL: E240, E640; J110, 300, 780.